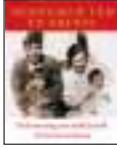

Grunddig fra Jentoft

BØKER

Morten Jentoft

Mennesker ved en grense
Gyldendal, 2005
279 sider

Anmeldelse

For folk i Øst-Finmark var det Sovjetunionen som var den store frigjøreren etter 2. verdenskrig. Morten Jentoft forteller deres historier nøkternt og grundig.

Jentofts bok «Mennesker ved en grense» handler om et antall nordmenn, særlig fra begge sider av Varangerfjorden helt øst i Norge, og deres skjebner før, under og etter den annen verdenskrig. Hovedutviklingen er hvordan mennesker som tidligere kunne bevege seg fritt over grensene, under krigen ble fanget i en stormaktskonflikt med kryssende ideologier, i en situasjon der deres åpenbare og innlysende behov om beskyttelse på Kola når tyskerne rykket fram brakte dem i mistenkelighet og mis-kreditt for livet. Det var ikke bare i nord det var mange som syntes det tok vel lang tid for de allierte å opprette en «annen front» for å lette trykket på Den røde armé. I denne situasjonen kunne det synes like logisk å kjempe for fedrelandet i sovjetisk uniform. For dem som ga sine liv var det uansett et like stort offer. Men deres krigsinnsats ble ikke anerkjent før på 80-tallet, da den kalde krigen gikk mot slutten.

Boka starter så smått med unionsoppløsningen i 1905, da Vardø og Narvik var de eneste byene i Norge som stemte mot den danske prins Carl som ny norsk konge. Nord-Norge, og særlig Øst-Finmark, har ikke alltid vært helt i takt med stemningene i resten av landet. Grunnen til dette er delvis nærhet til store, opprivende konflikter som spilte mindre rolle sørover. Som oktoberrevolusjonen i Russland i 1917 og den blodige finske borgerkrigen mellom de «røde» og «hvite» fra 1918. For lokalbefolkningen i Øst-Finmark var borgerkrigen i nabolandet, innenfor konteksten av en verdenskrig på kontinentet, et varsel om hva som skulle komme.

I 1923 brøt Arbeiderpartiet med Komintern, og kommunistene forlot partiet for å stifte NKP. I nord var sympatien for Lenin sterk, og en beinhard arbeidskonflikt ved A/S Sydvaranger i 1928, som

dreide seg om masseoppsigelser og fagorganisering, bidro til å radikaliserer østfinnmarkingene. Dette holdt seg stort sett gjennom 30-tallet, selv om NKP trakk flere lister i nord for at folk skulle stemme Ap i 1936.

Jentofts største fortjeneste er nettopp beskrivelsen av den nordnorske «annerledesheten». På tross av noe nytt kildemateriale virker boka imidlertid ikke helt aktuell, men heller som en amatørhistoriker (om en tør kalle Jentoft det) og hans «liebhaver»-prosjekt. Boka kan nok leses som en kommentar til 100-årsfeiringen for unionsoppløsningen, som ellers domineres av vår skrekklagede beundring for kontinentet. Men det virker som den helst vil appellere til de som aldri får nok bøker om den annen verdenskrig. For tiden før krigen virker mer som et bakteppe til Jentofts virkelige formål, nemlig å beskrive den tragiske situasjonen for dem som ble tvunget østover av de tyske troppene, og etterspillet omkring mistanke om spionasje som rammet dem da krigen var slutt. Skjønt denne historien er mer enn dramatisk nok til å skrive bok om.

Tvilen må ha kommet snikende i Øst-Finmark høsten 1939: først ble Stalin og Hitler «venner» gjennom ikke-angrepspakten den 23. august, og så angrep Sovjet Finland den 30. november. Her er Jentoft dyktig til å beskrive datidens kontekst: begge deler kunne til en viss grad forklares, for alle visste at Sovjet ikke var klare til stor-krig mot Tyskland på dette tidspunktet, og de «hvite» seierherrene hadde fart hardt fram mot de «røde» i Finland. Men Vinterkrigen må ha vært et sjokk særlig for de mange finskættede kvenene.

Når så den annen verdenskrig var et faktum og de tyske troppene nærmet seg fra sør, var det mange som flyktet til Kolahalvøya. Dette måtte ha vært naturlig, og egentlig det eneste alternativ, fastslår Jentoft. Den ideologiske «klemma» som disse nordmennene skulle komme i, fikk de en forsmak på da noen av dem ble arrestert for spionasje fordi Stalin fremdeles ikke ville provosere Hitler. Andre meldte seg til tjeneste i Den røde armé, og familiene deres ble sendt øst for Ural der en håndfull norske unger i krigsårene vokste opp med russisk som morsmål. Da så tyskerne angrep Sovjet i juni 1941 ble det igjen mulig å være kommunist og norsk patriot samtidig. Men bare for en stund.

Nordmenn i Sovjet ble bedt om å avlegge den såkalte «murmansk-eden», som var om-

trent slik: «Jeg erklærer meg villig til å arbeide for Sovjetunionens etterretningsvesen og aldri røpe hva jeg måtte se og høre der. Jeg vet at Sovjetunionens straff vil nå meg hvor som helst i verden hvis jeg bryter dette løftet». Og så ble «røde partisaner», nordmenn i Sovjets tjeneste, hjulpet i land i Norge for å rapportere tilbake. Det var ikke alle som sluttet med det da freden kom, men noen av dem som gjorde det, gikk siden bevæpnet av frykt for å ende som Trotskij.

Ved kommunevalget i Sør-Varanger i 1945 ble kommunistene det nest største partiet etter Arbeiderpartiet. Men kuppet i Tsjekkoslovakia i 1948 ble vendepunktet, og Ap rettet tungt skyts mot NKP. Under det relative tøværet på 50-tallet ble et par norske partisaner som hadde vært i sovjetisk fangenskap frigitt, og deres beretninger skadet de norske kommunistene enormt. En russisk avhopper samme år sørget for at det

norske overvåkningspolitiet kunne dømme seks nordmenn fra Øst-Finmark for spionasje. Kontakt med russere var blitt en sikkerhetsrisiko, og for lokalsamfunn som lille Kiberg med sine 400 innbyggere rett ved Vardø, var storsamfunnets mistenkeliggjøring smittsom og ødeleggende.

Ytterligere en arrestasjon fant sted i 1968, av én som nok hadde tatt «murmansk-eden» litt for bokstavelig. Folk i Kiberg hadde fått nok, og mange la nå kortene på bordet, 23 år etter krigen. Men også NKP brukte behandlingen av partisanene for det var verd for å forsøke å vise at kommunistene ble forfulgt. Ved bokas ende sitter en igjen med spørsmålet om det var spionasjen eller overvåkningsen som voldt mest skade.

I 1983 la kong Olav ned en krans ved partisanmonumen-

tet i Kiberg, og i 1992 tok kong Harald et oppgjør med fortiden på vegne av myndighetene. Men nordmennene som satt i gulag har ikke fått noen offisiell unnskyldning fra Russland, og langs Pasvikelva er det fremdeles piggetråd og vakttårn.

FORFATTER:
Morten Jentoft

Jentoft har utvilsomt vært grundig i sin gjennomgang av kilder fra begge sider. Fra et litterært perspektiv er denne boka muligens noe overbefolket: Det kan virke som om annenhver person i spiondyktig alder i Kiberg er nevnt minst én gang. Stilen er svært nøktern, og intet er dramatisert. Forfatteren har tydeligvis voktet seg vel for ikke å falle i Åsne-fella og leke tankeleser, men han kunne nok allikevel ha gjort mer for å blåse liv i de mest gåtefulle karakterene.

Fredrik Giertsen,
Cand. Philol.

Opplysningskontoret presenterer

SANNHETEN OM MARS

Er det revy? Er det cabaret? Er det studiesirkel?
Nei, det er Sannheten om mars 2005.

Det er en skitten jobb, men noen må gjøre den. Opplysningskontoret oppsummerer måneden som har gått, og skiller stort fra smått, bra fra dårlig, viktig fra uvesentlig, det gode fra det onde, klinten fra hveten, gud fra hvermann og mye mer!

Du har mye å lære! Du følger ikke godt nok med! Du vet ikke nok!
Du leser for lite! Du mangler politisk bevissthet! Du trenger å vite sannheten om mars. Og du har råd til å betale 30 kroner for den. Dessuten har du ikke noe bedre å gjøre.

Sannheten om mars -
Alt du ikke visste om mars
og ikke engang hadde
intelligens til å spørre om.

SKURET KULTURPUB.
TORSDAG 31/3,
KL 20.00. CC 30,-.

KLASSEKAMPEN

OPPLYSNINGSKONTORET